

генція в боротьбі за українське слово (кінець XIX - початок XX ст.) // Українські проблеми. 1997. № 2. С.133-139.

115 Гирич І. Київська ідея і українська справа // Пам'ять століть. 1998. № 3. С.16.

116 Украинский народ в его прошлом и настоящем. СПб., 1914. Т.1. С.30.

117 Стороженко Н. Кирилло-Мефодиевские заговорщики. Николай Иванович Гулак // КС. 1906. Т.92. № 2. Отд.1. С.135-152.

118 Там же. С.140.

119 Франко І. Рец. на: Н.І.Стороженко. "Кирилло-Мефодиевские заговорщики" // ЗНТШ. 1906. Т.70. Кн.2. С.231.

120 Руководство к обучению грамоте, составленное для малорусских воскресных школ А.А. Потебней // КС. Приложение. 1899. Т.66. № 8. С.1-12.

121 ІР НБУВ. Ф.ІІ. Од.зб.7014. Арк.1.

122 Там само. Ф.53. Од.зб.14. Арк.319.

123 Цит. за: Киян О. Кафедральне "вірую" Володимира Антоновича // Київська старовина. 1992. № 3. С.67.

124 Там само. С.66.

125 Ульяновський В., Короткий В. Володимир Антонович: образ на тлі епохи. К., 1997. С.83-84.

126 Гермайзе О. В.Б.Антонович в українській історіографії // Україна. 1928. Кн.5. С.30.

127 Грушевський М. В двадцять п'яті роковини смерті О.М.Лазаревського. Кілька слів про його наукову спадщину та її дослідження // Україна. 1927. № 4. С.4.

128 Василенко М. Олександр Матвійович Лазаревський (1834-1902). Матеріали до його біографії // Україна. 1927. № 4. С.73.

Оксана Юркова

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ ІНСТИТУТ: ПРОЕКТ М.С.ГРУШЕВСЬКОГО 1928 РОКУ

Як відомо, Інститут історії України в системі Академії наук УСРР був створений у липні 1936 року після відповідних рішень ЦК КП(б)У та Президії АН УСРР на основі ліквідованого Інституту історії Всеукраїнської асоціації марксо-ленінських науково-дослідних інститутів. Структурна

організація Інституту історії України (а структура опосередковано відображає мету, цілі та завдання науково-дослідної одиниці) не відзначалася оригінальністю: панівна тоді "єдино правильна" теорія суспільно-економічних формацій логічно привела до утворення трьох відділів – історії феодалізму, історії капіталізму та історії радянського періоду. На жаль, подібна спрощена структура Інституту, що ґрунтується здебільшого на хронологічному формаційному принципі вивчення історії України (до того ж відокремлено від світової історії), існує й донині. Правда, за майже 65-річну історію установи мали місце численні перетворення, в тому числі й організація кількох проблемних (чи, скоріше, тематичних) відділів, однак в цілому ці зміни не носили кардинального характеру.

Звертаючи на це увагу, ми аж ніяк не відкидаємо хронологічного принципу при організації установ такого профілю – зрештою, його й неможливо відкинути при вивченні історичного процесу будь-де. Однак, застосовуючи хронологічний принцип, необхідно зважати (і активно використовувати) ще й проблемний та регіональний (!) принципи, а разом з тим вивчати історію України не як "річ у собі", а в контексті світової історії.

Не треба вважати ці зауваги "рефлексіями занадто розумного автора". Мова про те, що проект організації Українського Історичного Інституту, в якому віднайшло відображення вищенаведене і ще багато іншого, існував. Його у далекому 1928 році розробив визначний український історик і організатор наукового життя академік М.С.Грушевський. На жаль, детально пророблений план так і залишився на папері.

Спочатку кілька слів про те, що ж передувало виникненню цього проекту. Повернувшись у березні 1924 року в радянську Україну, М.С.Грушевський розгорнув досі не бачену тут активну науково-організаційну діяльність. Передусім він мріяв перенести на український ґрунт заснований в еміграції Український Соціологічний Інститут (УСІ). Однак, незважаючи на неодноразові звертання і обґрунтування необхідності в Україні інституції даного профілю, влада не дозволила його організацію. Та це не спинило М.С.Грушевського, який вирішив розв'язувати фактично ті ж самі зав-

дання, що стояли перед УСІ, за допомогою іншої наукової установи. Нею стала Науково-дослідна кафедра історії України в Києві при Всеукраїнській академії наук (НДКІУ), утворена 31 березня 1924 року. Проте малий штат та незначне фінансування не дозволяли М.С.Грушевському поставити на належний рівень дослідження тих завдань, які він вважав за потрібне розв'язувати. Тому вже з літа 1924 року при академічній кафедрі історії українського народу (не плутати з НДКІУ!), яку він займав, починають утворюватись численні комісії, зокрема історії Києва і Правобережжя, історії Лівобережної України, історії Південної України, історії Західної України, історичної пісенності, культурно-історична та інші. Одночасно зростає кількість науковців, які працюють в НДКІУ, та удосконалюється її структура.

Так, якщо наприкінці 1924 р. НДКІУ складалася з трьох секцій – методології і соціологічного обґрунтування історії, соціально-економічної історії України та історії культури – і мала в своєму складі 15 дійсних членів, наукових співробітників, аспірантів та кандидатів на аспірантів, то вже на початку 1928 р. вона мала два великі відділи. Відділ історії України складався із секцій історії та соціологічного обґрунтування історії, соціальної, економічної і політичної історії, історії культури (останній мав дві підсекції – історії матеріальної та інтелектуальної культури). Відділ примітивної культури та народної творчості мав Кабінет примітивної культури та її пережитків в побуті й фольклорі України. Всього в кафедрі нараховувалось 35 дослідників (в тому числі й аспірантів). Такі організаційно-структурні зміни мали привести до повної реорганізації НДКІУ – власне, до перетворення кафедри на два самостійні інститути.

Вже у червні 1926 р. в п'ятирічний план організації наукових інституцій, що розроблявся НКО УСРР, було внесено утворення Інституту примітивної культури. Та цього не сталося: якщо спочатку зазначений план передбачав створення Інституту у 1926/27 році¹, то згодом термін був змінений на 1927/28 р.², а насамкінець у п'ятирічному плані розгортання науково-дослідних установ в Україні заснування Інституту примітивної культури було перенесено аж на 1928/29 р.³.

Державні структури ніяк не реагували на неодноразові

запити М.С.Грушевського. Нарешті, 27 липня 1928 р. він звернувся до Президії Укрнауки з листом, в якому підкреслював, що справа створення Інституту “в першій половині року пішла було дуже надійно і була зовсім близька реалізації”, проте “знову попала в стан анабіозу”. Між тим, підкреслював визначний організатор науки, “справа цілком дозріла”, і Інститут може бути відкритий негайно⁴.

Це, здається, було останнє звернення акад. М.С.Грушевського до Укрнауки, в якому ставилося питання фундації Інституту примітивної культури. Багаторічні звертання не досягали успіху, і вчений зосередився власне на розгортанні праці Відділу примітивної культури і народної творчості НДКІУ.

Іншим бажаним, а з червня 1926 р. і принциповим організаційним завданням стало створення на базі НДКІУ другої інституції – Українського Історичного інституту. Організація 3 секцій кафедри була прямо зорієнтована на цю ціль⁵. Більше того, їх структура постійно вдосконалювалась, зокрема було організовано підсекцію “допоміжних наук історії”, визначено й аспірантів, що згодились працювати в ній⁶. (Організаційно ця новостворена підсекція увійшла до секції методології і соціологічного обґрунтування історії).

У 1926 р. в план організації наукових інституцій в Україні також було внесено створення Історичного Інституту⁷. Але до 1928 р., здається, М.С.Грушевський, зайнятий організацією Інституту примітивної культури, не розробляв плану організації Історичного інституту, натомість поділ НДКІУ на два відділи – Відділ історії та Відділ примітивної культури у лютому 1928 р. впритул наблизив вченого до необхідності визначитися із планами та структурою майбутньої інституції.

В історіографії це питання майже не вивчено, в спеціальній літературі лише згадується про запланований М.С.Грушевським новий інститут⁸. І тільки проф. Р.Я.Піріг обґрунтовує причини, що, на його думку, спонукали М.С.Грушевського прагнути створити таку установу, і які полягали начебто у тому, що “рамки академічної кафедри, не зв'язаної з вузами, суттєво обмежували можливості розвитку історичних досліджень”⁹.

Думаємо, що це твердження не зовсім відповідає дій-

сності. Адже, по-перше, зв'язок із вузами у НДКІУ був, і до того ж безпосередній, бо ледь не всі співробітники і аспіранти кафедри працювали у вузах, крім того, одним із завдань науково-дослідної установи була якраз підготовка викладачів високих шкіл. А, по-друге, можливості розвитку історичних досліджень обмежували передусім малі штати і кошти, які виділялися Наркомпросом на НДКІУ. Залучення ж науковців до нештатної праці не дозволяло вимагати від них систематичної роботи і перетворювало кафедру у щось на зразок наукового товариства. Статус же Інституту був на щабель вищий, ніж статус науково-дослідної кафедри, знову ж таки і фінансування, і кількість штатних посад у Інституті були більшими, ніж у науково-дослідної кафедри.

Нещодавно віднайдений нами проект створення Історичного інституту, складений М.С.Грушевським десь літом - осінню 1928 р., дозволяє розставити всі крапки над "і". Імовірно, цей проект був поданий на розгляд Укрнауки, але загубився у лабіринтах ланок бюрократичного апарату. Зважаючи на те, що з літа 1928 р. М.С.Грушевський вже не піднімав питання про організацію Інституту примітивної культури, гадаємо, що і про заснування Історичного інституту більше мова не йшла. Тож розшуканий документ уявляється унікальним і дозволяє зрозуміти чинники, які перетворювали справу створення Історичного інституту на нагальну, а також - через структуру проекрованої установи - зрозуміти пропонувану М.С.Грушевським схему вивчення історії України.

Кілька слів про сам документ. Копія "Проекту Українського Історичного Інституту", як позначено у заголовку, чудом збереглася в архіві НДКІУ, що переховується в Науковому архіві Інституту історії України НАНУ. Це три аркуші машинопису, без підпису та дати. Однак специфічний стиль та зміст документу безсумнівно промовляють про М.С.Грушевського як про його автора. Так само зміст дає можливість приблизно датувати його.

Передусім відзначимо, що М.С.Грушевський прагнув заснувати таку установу, де б систематично студіювалася історія України і як "цілості", і з точки зору взаємовідносин "з історичними процесами - середземноморським, західноєвропейським, євразійським"¹⁰. Вказуючи, що можливості для цьо-

го принесла з собою революція (це, думаємо, був "реверанс" історика перед відповідними органами), вчений відзначав, що досі таких інституцій не створено, бо "науково-дослідні кафедри, сей продукт соціалістичного будівництва, тільки підводили до сього завдання", а праця НДКІУ протягом 1924-1928 рр., "не вважаючи на велику організаційну енергію, виявлену в ній, ясно показала недостатність сих установ для зазначеної мети"¹¹. Між тим, підкреслював М.С.Грушевський, "робітники і селяни України повинні мати повно, солідно і всебічно розроблену історію своєї країни, українського народу та тих нацменшостей, що разом з ним заселяють сю країну... [і яка] була б здатна витримати хоч би яку сувору наукову критику... Явища українського життя повинні бути приведені в зв'язок з явищами світового історичного процесу"¹².

Для виконання завдання такого масштабу, підсумовував визначний історик, необхідно створити Історичний інститут, тим більше, що кадри для нього були достатньо підготовлені в Відділі історії НДКІУ¹³. Однак формальна зміна назви, просте перейменування Відділу історії НДКІУ на Історичний інститут, хай би при цьому і були виділені додаткові кошти, як нам здається, було неприпустимо для вченого, що поставив перед собою такі великі накреслення. (Припускаємо, що Інститут, розгорнувши широкомасштабні планові дослідження з історії України, з часом заступив би всі ті численні Комісії Історичних установ, які створив у ВУАН М.С.Грушевський після свого повернення в Україну).

За планом академіка існуючі 3 секції Відділу історії НДКІУ мали бути перетворені на 5 відділів Інституту. Отже, структура Історичного інституту уявлялась М.С.Грушевському такою: "1. Відділ методології і соціального обґрунтування історії. 2. Відділ порівняної історії господарства в двох секціях: господарства міського і господарства сільського. 3. Відділ історії культури, з окремою секцією Західної України. 4. Відділ старшої соціальної і політичної історії України в складі секцій старої, литовсько-польської і козацької доби, з додатковими секціями: порівняної історії західноєвропейської й азійської (в дальшій плані вони можуть бути відділені в окремий відділ, з поділом на секції європейську й азійську) і двома секціями допоміжних наук (що в дальшій теж можуть бути відділені в окремих відділ): а) історичної географії; б) джерелоз-

навства і дотичних наук. 5. Відділ нової соціальної й політичної історії України, з окремою секцією Західної України”¹⁴.

Втім, цей чудово складений і обґрунтований план так і залишився планом, про який, на жаль, потім не згадували ані сам М.С.Грушевський, ані урядовці з Наркомпросу. У наступні роки існування кафедри – 1929-1930, коли, за визначенням В.Заруби, відбувався організаційно-структурний злам у процесі погрому і нищення Історичних установ М.С.Грушевського¹⁵, жодних запланованих перетворень не відбулося, та й, зрештою, мова про будь-які структурні зміни на краще вже не йшла.

Зауважимо, що план утворення Інституту української історії в складі Академії Наук СРСР, з яким виступив акад. М.С.Грушевський у квітні 1929 р., не мав нічого спільного із розглянутим вище проектом. Так, невідкладними завданнями Інституту української історії при АН СРСР Михайло Сергійович вважав, по-перше, інформування російських істориків про досягнення української історіографії і, навпаки, української наукової публіки – про здобутки великоруської історіографії, по-друге, складання бібліографії української історії (із російських видань), по-третє, видання історичних джерел, однаково цінних для України і Росії і, нарешті, реєстрацію “актового, історично-літературного, картографічного та художнього матеріалу, істотно важливого для української історіографії, що зберігається в архівосховищах, бібліотеках та музеях РСФРР”¹⁶. Зрештою, і цей проект залишився лише на папері й, незважаючи на те, що Відділ гуманітарних наук союзної Академії признав організацію такого інституту бажаною, остаточне рішення відкладалося (хоча установа і не потребувала залучення великих коштів – М.С.Грушевський просив для Інституту лише 2 штатні посади¹⁷). Кінець-кінцем, замість Інституту було створено Комісію по вивченню української історії при АН СРСР, яку незабаром приєднали до Інституту слов’янознавства. Але існування комісії було формальним, і вона нічого не встигла зробити¹⁸.

Проект Українського Історичного Інституту, складений М.С.Грушевським 1928 р., уявляється нам сьогодні, коли ми впритул наблизилися до реорганізації Інституту історії України НАНУ, як ніколи актуальним. Можливо, слід звернути ува-

гу (я не пропоную сліпо копіювати!) на принципи організації історичних досліджень, викладені акад. М.С.Грушевським?

Зважаючи на те, що цей важливий документ досі не друкувався, подаємо його повністю. Стиль автора збережений, орфографія та пунктуація приведені до сучасних вимог.

ПРОЕКТ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ІНСТИТУТУ

При укладанні Укрнаукою в червні 1926 р. п’ятилітнього плану піднесено було мною потребу заснування Українського Історичного Інституту. Властиво – перетворення в такий науково-дослідний Інститут Науково-досл[ідну] Кафедру історії України в Києві. Укрнаука сю гадку прийняла і включила сей Інститут у свій п’ятилітній план. Тепер, коли з того п’ятиліття зістається ще тільки два роки, я вважаю своїм обов’язком умотивувати цей план для його реалізації.

До революції історія України в собі й її ув’язка з загальним історичним процесом майже не студіювалася систематично, а тільки похапцем та чи інша сторона історичного життя. Так, напр[иклад], під час інтенсивного розроблення старої історії “Российского Государства” сформовано і стару історію України. Офіційальна боротьба з польськими претензіями на Зах[ідну] Україну і Білорусію по дорозі освітлювала соціальну історію литовсько-польської доби і т[ак]е под[ібне]. Не було самостійних установ для систематичного висвітлення української історії як в цілості, так й взаємовідносин з історичними процесами – середземноморським, західноєвропейським, євразійським. А приватна ініціатива і ті імпульси, які від часу давала боротьба за національне визначення, не могли зробити того, на що були потрібні сильні добре забезпечені і налагоджені на десятиліття постійної систематичної дослідної праці обраховані установи. Такі можливості принесла з собою революція – але досі таких установ ми не маємо. Науково-дослідні Кафедри, сей продукт соціалістичного будівництва, тільки підводили до сього завдання. Праця, ведена протягом п’ятилітнього існування Науково-дослідної Кафедри Історії України в Києві, не вважаючи на велику організаційну енергію, виявлену в ній, ясно показала недостатність сих установ для зазначеної мети. З одної сторони – науково-педагогічні завдання забирали енергію керівників. З другої сторони, директива

України, аби головна увага Кафедри була звернена на "епоху капіталізму й імперіалізму", продиктована цілком правильним розумінням потреб радянського будівництва, в сім масштабі без останку вичерпувала всю дослідну енергію керуючого осередку, яка лишалася поза чисто педагогічними завданнями. Щоб зміцнити дослідну роботу, кафедра протягом останніх двох років старалася розширити круг дійсних членів і наукових співробітників свого Історичного відділу: поруч переводу до категорії наукових співробітників тих аспірантів, які задокументували свої дослідні здібності, вона притягала дослідників, які б могли допомогти виконанню дослідних завдань в тій чи іншій галузі історичного знання. Але тут на шляху цих планів Кафедра стрічалася з фінансовими перешкодами: Укрнаука рішучо відмовляла ставок дійсним членам і науковим співробітникам, що фактично поза науково-педагогічною роботою, яку ведуть керівники секцій з аспірантами, перетворює кафедру в рід Наукового Товариства, що має об'єднувати людей, які поза всіма службовими заняттями інтересуються наукою і по змозі відвідують засідання Кафедри і беруть участь в дискусії. Про систематичну роботу, про якінебудь науково-дослідні доручення таким нештатними дійсним членам і співробітниками, очевидно, не може бути й мови.

Тим часом, річ ясна, що робітники і селяни України повинні мати повно, солідно і всебічно розроблену історію своєї країни, українського народу та тих нацменшостей, що разом з ним заселяють сю країну. Всякого роду популяризації для масового вжитку повинні мати під собою базу пророблену строго науково, таку, щоб відповідала вимогам наукового методу і була б здатна витримати хоч би яку сувору наукову критику. Те, що було зроблено на сім полі, повинно бути перевірено на підставі нового джерелового матеріалу і досягнень революційної доби. Те, чого бракувало досі, повинно бути заповнене систематичним науковим дослідом. Явища українського життя повинні бути приведені в зв'язок з явищами світового історичного процесу.

Для сього необхідно перетворити Історичний Відділ Науково-Дослідної Кафедри Історії України в Український Історичний Інститут, такої структури, як се передбачає нормаль-

ний статут інститутів, розроблений Укрнаукою. Теперішні Секції : методології і соціального обґрунтування історії і культурної історії України повинні бути перетворені в відділи Інституту; в відділі культурної історії потрібна окрема секція Західної України.

Секція соціально-економічної і політичної історії повинна бути розділена на 3 відділи:

Порівняльної історії господарства;

Старої історії України;

Нової історії України.

В двох останніх відділах повинні бути окремі секції Західної України. В відділі Старшої історії України окрім секцій основних: старої історії, литовсько-польської й козацької доби дві секції допоміжних історичних наук: одна для історичної географії, друга для джерелознавства, архівознавства, дипломатики і т. ін.

Таким чином, структура Інституту представляється так:

1. Відділ методології і соціального обґрунтування історії.
2. Відділ порівняної історії господарства в двох секціях: господарства міського і господарства сільського.
3. Відділ історії культури з окремою секцією Західної України.
4. Відділ старшої соціальної і політичної історії України, в складі секцій старої, литовсько-польської і козацької доби, з додатковими секціями: порівняної історії західноєвропейської й азійської (в дальшій плані вони можуть бути відділені в окремий відділ, з поділом на секції європейську і азійську) і двома секціями допоміжних наук: (що в дальшій теж можуть бути відділені в окремий відділ): а) історичної географії, б) джерелознавства і дотичних наук.

5. Відділ нової соціальної й політичної історії України, з окремою секцією Зах[ідної] України.

Сі загальні риси – котрі можуть бути конкретизовані і деталізовані як тісніші – сі загальні основи будуть ухвалені Укрнаукою. До сього вважаю потрібним в сій хвилі додати тільки, що теперішній склад Історичного Відділу Кафедри: 3 керівники¹⁹, 5 дійсних членів²⁰, 8 наукових співробітників²¹ і 13 аспірантів²² 3 року, з котрих декотрі по всякій правдоподібності перейдуть в категорію наукових співробітників сеї осені, становлять уже вповні достаточну базу для перетворен-

ня цього відділу в Історичний Інститут.

Науковий архів Інституту історії України НАН України. Оп.3. Спр.170. № 2. Арк.1-2. Машинописна копія.

Для унаочнення передбачуваної структури Українського Історичного Інституту подаємо складену нами на основі цього документу схему:

* Ці дві секції допоміжних історичних наук також мали у майбутньому утворити окремий відділ.

** У майбутньому секція мала перетворитися на окремий відділ із секціями європейською та азійською.

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України). Ф.166. Оп.6. Спр.605. Арк.66, 148.

² Там само. Арк.54-зв.

³ Там само. Арк.175.

⁴ Див.: Лист М.С.Грушевського до Президії Укрнауки НКО УСРР 27 липня 1928 р. // Репресоване краєзнавство (20-30-і роки). К., 1991. С.428-429; Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. М.С.Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. К., 1993. С.259.

⁵ Див.: Науково-дослідча кафедра історії України в Києві // Студії з історії України Науково-дослідчої кафедри історії України в Києві. К., 1926. Т.І. С.ІІ.

⁶ НА ІУ НАНУ. Оп.3. Спр.170. № 11. Арк.33.

⁷ ЦДАВО України. Ф.166. Оп.6. Спр.600. Арк.77.

⁸ Див.: Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. М.С.Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. С.106; Пиріг Р.Я. Життя Михайла Грушевського: Останнє десятиліття (1924-1934). К., 1993. С.98; Дивний І. Український історик Пилип Клименко (1887-1955). Документальний біографічний нарис // Наукові записки Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. Зб. праць молодих вчених та аспірантів. К., 1996. Т.І. С.368.

⁹ Пиріг Р.Я. Життя Михайла Грушевського: останнє десятиліття (1924-1934). С.98.

¹⁰ [Грушевський М.С.] Проект Українського Історичного Інституту // НА ІУ НАНУ. Оп.3. Спр.170. № 2. Арк.1.

¹¹ Там само.

¹² Там само. Арк.1-зв.

¹³ Там само. Арк.2.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Див.: Заруба В. Розгром і знищення київської школи істориків Михайла Грушевського // Український історик. 1991/1992. № 3-4, 1-4. С.168.

¹⁶ Див.: Грушевський М.С. Про потребу утворення Інституту Української Історії в складі Академії Наук СРСР // Україна. 1929. Травень - червень. С.171-172.

¹⁷ Припускаємо, що на Історичний інститут у Москві мала перетворитися відраджена від Історичних установ Археографічна експедиція, яка на той час складалася із двох постійних співробітників, і функції якої, по суті, співпадали із завданнями майбутнього Інституту.

¹⁸ Див.: Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М.

М.С.Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність). С.144-145; Ульяновський В., Кіржаєв С. Михайло Грушевський і Academia (Ідея, змагання, діяльність) // Михайло Грушевський: 36. наукових праць і матеріалів Міжнародної ювілейної конференції, присвяченої 125-й річниці від дня народження Михайла Грушевського. Львів, 1994. С.399.

¹⁹ Мова йде про О.Ю.Гермайзе, О.С.Грушевського, В.І.Щербину.

²⁰ Маються на увазі В.І.Герасимчук, В.Ю.Данилевич, П.В.Клименко, І.П.Крип'якевич, М.М.Марковський.

²¹ Йдеться про О.І.Барановича, С.Ю.Гасвського, С.В.Глушка, М.Н.Петровського, О.М.Степанишину, М.М.Ткаченка, П.К.Федоренка, С.В.Шамрая.

²² Тут М.С.Грушевський помилково каже "аспіранти 3-го року". Насправді ж мова йде про всіх аспірантів кафедри по відділу Історії України: К.Є.Антиповича, П.А.Діхтяра, В.С.Євфимовського, В.Я.Камінського, М.Ф.Карачківського, В.М.Косташука, Д.О.Кравцова, І.І.Кравченка, Л.В.Міловидова, П.І.Нечипоренка, Л.О.Окиншевича, О.Я.Павлика, В.Д.Юркевича.

Михайло Колесник

СТАНОВЛЕННЯ НАУКОВО-ІСТОРИЧНИХ ТОВАРИСТВ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (70 - ті рр. XIX ст. - 30-ті рр. XX ст.)

Друга половина XIX ст. в Україні була ознаменована суттєвими зрушеннями в економічній, політичній та соціальній сферах, що сприяли значному піднесенню національної науки та культури. Саме в цей час дістали визнання й поширення науково-історичні товариства (далі - НІТ), які відіграли помітну роль у розвитку та популяризації вітчизняної історичної науки. На відміну від академічних установ та навчальних закладів НІТ менше підлягали контролю з боку офіційної влади, що позитивно впливало на розвиток творчої ініціативи дослідників та формування передової наукової та суспільної думки. Наукова та громадська діяльність цих товариств сприяла не лише розробці багатьох важливих проблем з історії України та всесвітньої історії, а також становленню національної свідомості та культури. Се-

ред них помітно виділялися: Історичне товариство Нестора-літописця (далі - ІТНЛ) та Ніжинське Історико-філологічне товариство при Інституті князя Безбородька (далі - НІФО), які діяли на Лівобережній Україні.

Головною формою діяльності ІТНЛ та НІФО була організація й проведення засідань (читань), де заслуховувались та обговорювались спеціальні дослідження членів товариств. Останні друкувались головним чином на сторінках "Чтений в Историческом обществе Нестора-летописца" (далі - ЧИОНЛ) та "Сборника Историко-филологического общества при Институте князя Безбородко в Нежине" (далі - СИФО). Всього ІТНЛ провело більш ніж 700 засідань, на яких було проголошено понад 1400 наукових доповідей. В НІФО відбулося понад 150 засідань з приблизно 250 доповідями. До того ж багато досліджень готувались спеціально для ІТНЛ та НІФО або вперше заслуховувались та обговорювались на їхніх засіданнях. Крім того вони організували читання публічних лекцій та проводили благодійні вечори відповідно для громадськості Києва та Ніжина, а також приймали дійову участь у роботі Всеросійських та міжнародних з'їздів істориків.

Вся діяльність ІТНЛ та НІФО регламентувалась їхніми статутами, яких за час існування ІТНЛ було три: перший статут було прийнято під час заснування Товариства у 1872 р.¹, другий - у 1893 р.², третій діяв у радянські часи³. НІФО мало тільки один статут, прийнятий під час його створення у 1894 р.⁴, але до нього постійно вносились доповнення та уточнення. Виходячи з цього, а також враховуючи особливості історії вітчизняної історіографії, діяльність ІТНЛ (1872-1931рр.) на протязі майже 60 років можна умовно поділити на три етапи. 25-річну історію НІФО (1894-1919 рр.) поділяти не доцільно.

Перший або початковий етап (1872-1893 рр.) - це період формування та становлення ІТНЛ. Цей процес був ускладнений організаційними проблемами, а також важким фінансовим становищем, що перешкоджало розгортанню організації наукової і видавничої діяльності Товариства. Основна увага на початковому етапі його діяльності зосереджувалася виключно на проведенні засідань, що відбувалися 1-2 рази на місяць, крім літніх вакацій. На них заслуховувались й